

УДК: 355.401(497.11)"1945"
COBISS.SR-ID 121042953
DOI број: 10.5937/vig2301133Z

Језик рада: Српски
Примљен: 09. 05. 2023.
Прихваћен: 30. 05. 2023.
Тип рада: Критичко издање научне грађе

Проф. др Александар Животић
Катедра за историју Југославије
Филозофски факултет у Београду
E-mail: aleksandar.zivotic@f.bg.ac.rs

ПРЕДЛОГ МИРНОДОПСКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ВОЈНЕ ОБАВЕШТАЈНЕ СЛУЖБЕ ИЗ АПРИЛА 1945. ГОДИНЕ

АПСТРАКТ: У раду се представља и анализира елаборат који је, за потребе организације југословенске послератне војне обавештајне службе, израдио пуковник Фране Биочић. Објашњене су околности у којима је настала и деловала партизанска обавештајна служба током Другог светског рата и потреба да у новонасталим мирнодопским условима на њеној основи и ратним искуствима, уз совјетску помоћ, буде устројена нова војна обавештајна служба, која би одговарала реалним потребама социјалистичке Југославије. Публиковани елаборат садржи анализу кадровских и организационих могућности југословенске обавештајне службе на крају Другог светског рата и предлоге за мирнодопску организацију, развој кадрова, сарадњу са савезничким земљама и координацију рада са осталим војним и државним структурама.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Југославија, Други светски рат, генералштаб, војна обавештајна служба, Совјетски Савез, кадрови, школовање, агентурни рад, извиђање, војни аташе

Слом Краљевине Југославије и њене оружане силе, у априлу 1941. године, означио је и дисконтинуитет у развоју југословенске војне обавештајне службе. Революционарне промене које су

уследиле по завршетку рата, као последица победе партизанских снага у рату против фашизма и грађанском рату који је текао упоредо с њим на просторима југословенске државе, условиле су низ друштвених, социјалних и економских промена. У таквим околностима стварана је нова војска с новим идеолошким обележјима, традицијама и схватањима. Новонастале друштвене и политичке околности условиле су да војна обавештајна служба социјалистичке Југославије настане на темељима обавештајне службе партизанских снага у Другом светском рату. Првом значајнијом реорганизацијом војно-стручног дела Врховног штаба Народноослободилачке војске, крајем 1942. године установљен је Обавештајни одсек Врховног штаба који је у свом саставу имао две секције. Прва секција била је задужена за обавештајни рад на ослобођеној, а друга на неослобођеној територији. Уз мање измене, таква организација партизанске обавештајне службе је остала до средине 1944, када је, услед наглог јачања покрета и припрема за преношење главнине операција на тло Србије, а самим тим и сусрета са савезничком Црвеном армијом, Обавештајни одсек реорганизован. У његовом саставу биле су две секције, при чему је једна била задужена за прикупљање података о непријатељу, а друга за контрашпијунажу. Формирањем Генералштаба Југословенске армије, 1. марта 1945, у његовом саставу је образовано Обавештајно одељење коме је додељена функција потпуног руковођења војном обавештајном службом. Новоформирано Обавештајно одељење било је устројено превасходно на принципима и искуствима из дотадашњег функционисања партизанске обавештајне службе. У свом саставу је имало информативни, агентурни и извиђачки одсек. Последњих дана рата рад Обавештајног одељења је био тежишно усмерен на прикупљање, обраду и коришћење података о непријатељским снагама и њиховим намерама с тежиштем на њихове активности на самом фронту и у непосредном захвату ратних операција. Тако конципирано и устројено, Обавештајно одељење Генералштаба је функционисало све до темељне реорганизације Југословенске армије, 1947. године, када је по совјетском обрасцу прерасло у Другу управу Генералштаба.¹

Последњих дана Другог светског рата, у моментима кад су се завршне операције за ослобођење Југославије приближавале свом за-

¹ О настанку и развоју партизанске обавештајне службе током Другог светског рата и њеном прерастању у обавештајну службу Југословенске армије, видети опширније: Milovan Dželebdžić, *Obaveštajna služba u Narodnooslobodilačkom ratu 1941–1945* (Београд: Војноисторијски институт, 1987); *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945–1985, knjiga 13 (Vojnoobaveštajna služba)*, (Београд: Војноиздавачки и новински центар, 1990), 9-98; *Војнообавештајна служба у Србији* (Београд: Медија центар „Одбрана“, 2012, 58-64)

вршетку, а обриси будућег хладног рата и послератних савезништава постајали све јаснији, пред југословенским генералштабом се наметала потреба за моделовањем мирнодопске оружане силе. Важан сегмент у изградњи будућих оружаних снага представљало је и осмишљавање организације и метода рада војне обавештајне службе. До тадашња ратна искуства, махом заснована на наслеђу герилских војних операција које је партизански покрет водио током ослободилачког и грађанског рата, само су делимично могла бити искоришћена у процесу мирнодопске изградње војне обавештајне службе. Због тога је требало створити нов модел који је подразумевао ослањање на домаћа искуства, првенствено обавештајне службе Војске Краљевине Југославије у периоду који је непосредно претходио избијању Другог светског рата и искуства савезничких армија, посебно совјетске Црвене армије у ратном сукобу који се ближио крају.

Елаборат о организацији послератне војне обавештајне службе с тежиштем на организацију, делокруг рада и кадрове Обавештајног одељења Генералштаба Југословенске армије израдио је пуковник Фране Биочић² који је од формирања Генералштаба Југословенске

² Фране Биочић (Каштел Сућурац, Сињ, 23. март 1906). Завршио је 50. класу Ниже школе Војне академије (1922–1924) као 198. у рангу од 355 питомаца те класе који су унапређени у чин потпоручника. По завршетку школовања био је командир вода у 38. пешадијском пуку Зетске дивизијске области у Подгорици (1924–1929), вршилац дужности командира чете у 51. пешадијском пуку (1929–1933), слушаца Пешадијске официрске школе у Сарајеву и Калиновику (1933), поново вршилац дужности командира чете у 51. пешадијском пуку Потиске дивизијске области у Сомбору (1933–1935), командир 9. чете 7. пешадијског пука Потиске дивизијске области у истом гарнизону (1935–1937), вршилац дужности командира 3. митраљеске чете у истом пуку (1937–1940), на служби у Генералштабу Команде Друге армијске области у Сарајеву (1940), командант активираниог 3. батаљона Пешадијског пука Команде Шибеника (мај–децембар 1940), а затим, до почетка Априлског рата 1941, на дужности у Генералштабу Команде Друге армијске области у Сарајеву. У Априлском рату је био командант батаљона у 15. пешадијском пуку Босанске дивизије. У чин поручника је унапређен 1928, капетана друге класе 1934, капетана прве класе 1937. и мајора 1940. године. Током службе у Војсци Краљевине Југославије, 1932. је кажњен с два месеца удаљења од службе због „дисциплинског преступа тежег значаја” и одликован Златном медаљом за ревносну службу 1929, Медаљом за војничке врлине 1933. и 1936. године, као и Орденом југословенске круне петог реда 1940. године (ВА, Досијеи персоналних података официра Војске Краљевине Југославије, кутија 42, досије 1439, *Биочић Луке Фрањо*). По ослобођењу из немачког ратног заробљеништва ступио је у Домобранство Независне Државе Хрватске, 26. априла 1941, где је био командант привремене посаде у Зеници (1. мај – 10. август 1941), „главар Регистарског одјела Тузланског попунидбеног окружја (10. август – 23. септембар 1941), командант 1. бојне (батаљона) 1. пјешачке пуковније (25. септембар 1941 – 25. мај 1942) у Бјеловару и командант докнадне бојне (допунског батаљона) у оснивању 3. пјешачке пуковније (26. мај 1942 – мај 1943) у Карловцу. Током служба у домобранству посебно се истакао у борби с устаничким снагама на Трбуку 6. децембра 1941.

армије, 1. марта 1945. године, заступао начелника Обавештајног одељења, јер је дотадашњи начелник Обавештајног одељења Врховног штаба Народноослободилачке војске Југославије генерал-мајор Вјекослав Клишанић³ постављен на другу дужност. Пуковник

Везу с партизанским покретом је успоставио 1942, а у мају 1943. је измакавши хапшење пребегао у Народноослободилачку војску Југославије". (Хрватски државни архив, фонд 487 – Министарство оружаних снага НДХ, Матични лист Биочић Фрањо); Nikica Barić, *Ustroj Kopnene vojske Domobranstva Nezavisne Države Hrvatske 1941–1945* (Zagreb: Institut za hrvatsku povijest, 2003, 70-78). По преласку у партизанае био је већник Земаљског антифашистичког већа народног ослобођења Хрватске, наставник Официрске школе при Главном штабу Народноослободилачке војске и партизанских одреда Хрватске, штабни официр у команди Првог хрватског корпуса, начелник Оперативног штаба за Далмацију, начелник штаба 20. далматинске дивизије, командант Шибенског војног подручја, на служби у штабу 8. корпуса, члан Комисије ЗАВНОХ-а за утврђивање ратних злочина и заступник начелника Обавештајног одељења Генералштаба. По завршетку рата обављао је дужност војног аташеа у Пољској (1945–1946). Демобилисан је 1947. године. До пензионисања, 1956. године, био је руководиоца организације угоститељства и туризма у Хрватској (Josip Broz Tito, *Sabrana djela. Tom 17* (Beograd: Izdavački centar „Komunist“, 1984, 407)

³ Вјекослав Клишанић (Петрово село, Оточац, 4. април 1897 – Београд, 31. март 1980). Завршио је школу за резервне официре пешадије Аустроугарске армије у Ријеци 1916, 26. класу Више школе Војне академије (1924–1926), Пешадијску школу гађања у Сарајеву 1922, генералштабну припрему у Војсци Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (1927–1930) и курс француског језика у Паризу 1936. године. У Првом светском рату био је командир митраљеског вода и чете у 16. пуку аустроугарске војске на фронтима у Галицији и Италији. У Војску Краљевине СХС примљен је септембра 1919. у чину потпоручника. У чин поручника је унапређен 1923, капетана друге класе 1927, капетана прве класе 1930, мајора 1933. и потпуковника 1937. године. Обављао је дужности командира пешадијског и митраљеског вода у Бјеловарском и 42. пешадијском пуку Осјечке дивизијске области (1918–1921), командира митраљеског вода у 47. пешадијском пуку (1921), командира митраљеског вода у 42. пешадијском пуку Осјечке дивизијске области (1921–1924), командира 5. пешадијске чете у 2. пешадијском пуку Дунавске дивизијске области у Београду, ађутанта 2. батаљона и пуковског иследника у истом пуку (1926–1927). Од фебруара 1930. до јула 1936. био је на служби у Обавештајном одељењу Главног Генералштаба и на дужности заступника шефа 1. одсека (1930–1935). Затим је био помоћник начелника штаба Дринске дивизијске области у Ваљеву (1936) и командант 2. батаљона у 5. пешадијском пуку Дринске дивизијске области у Ваљеву (1936–1937), начелник штаба Дринске дивизијске области (1937–1939), на служби у штабу Пете армијске области у Нишу (1939–1941) и шеф одсека у Материјалном одељењу Главног Генералштаба (март 1941). Био је и хонорарни професор тактике на Нишкој школи Војне академије (1930–1934). У Априлском рату, непосредно по активирању од 31. марта 1941. на служби је у штабу Треће групе армија у Алексинцу, а од 5. априла до капитулације Војске Краљевине Југославије на служби у штабу Треће армијске области у Скопљу (ВА, Досијеи персоналних података официра Војске Краљевине Југославије, кутија 734, досије 715, *Клишанић Јакова Вјекослав*). Након капитулације Војске Краљевине Југославије ослобођен је из немачког заробљеништва и ступио у хрватско домобранство, 30. априла 1941, где је обављао дужности начелника штаба Босанске дивизијске области у Сарајеву (2–20. маја 1941) и Јадранске дивизијске области (21. мај – 31. октобар 1941) и 6. пјешачке дивизије у Мостару (1. јануар 1942 – 11. сеп-

Биочић је био професионални официр који током службе у Војсци Краљевине Југославије није радио на пословима обавештајне природе, нити је имао највише војно образовање, за разлику од свог претходника генерала Клишанића. Обојица су после слома Војске Краљевине Југославије у Априлском рату ступили у новоформирано хрватско домобранство. Биочић, за кога су његови службени биографи тврдили да је од 1942. био у блиској вези с Комунистичком партијом Југославије, приступио је партизанском покрету маја 1943. године. На другој страни, Клишанић, који се у домобранству налазио на врло високој штабној дужности, ступио је у партизанске редове по заробљавању од стране партизана.

Елаборат пуковника Биочића носио је бремене идеолошког и геополитичког амбијента у коме је настао. Писан при крају рата, у условима апсолутног тријумфа партизанског покрета под вођством комуниста над окупационим, квислиншким и ривалским антифашистичким снагама у ослободилачком и грађанском рату, садржао је нескривену глорификацију партизанског ратног наслеђа, као и негацију вредности искустава предратне југословенске обавештајне службе, чија стручна вредност није само негирана, већ је проглашавана и апсолутно неупотребљивом услед отворених оптужби на рачун професионализма и патриотизма њених официра и сарадника. С друге стране, апсолутно у складу с политиком блиског ратног савезништва с Црвеном армијом и пројектованом послератном сарадњом фиксираном Уговором о пријатељству и сарадњи између

тембар 1942), начелника Оперативног одељења у штабу 1. домобранског збора у Сиску (12. септембар – 17. октобар 1942) и начелника штаба 1. домобранског збора (1. новембар 1942– 30. април 1943). У чин главностожерног пуковника Домобранства Независне Државе Хрватске унапређен је 1942. године. Након што су га партизани заробили прешао је у НОВЈ 29. маја 1943. године. Због преласка у партизанске редове, 27. јула 1944. је „избрисан из редова дјелатних чистина и тиме изгубио чин као и сва стечена права у оружаним снагама НДХ” (Хрватски државни архив, фонд 487 – Министарство оружаних снага НДХ, Матични лист Клишанић Вјекослав); Nikića Barić, *Ustroj Kopnene vojske Domobranstva Nezavisne Države Hrvatske 1941-1945* (Zagreb: Institut za hrvatsku povijest, 2003, 65,66,68). Од 11. јуна 1944. до 28. фебруара 1945. године био је на дужности начелника Обавештајног одељења Врховног штаба НОВЈ. До пензионисања, 1958. године, био је начелник одељења у Генералштабу, наставник војне географије и начелник катедре на Вишој Војној академији. У Аустроугарској армији је одликован Сребрном колајном за храброст, у Војсци Краљевине Југославије два пута Медаљом за војничке врлине, Златном медаљом за ревносну службу, Орденом Белог орла 5. реда и Орденом југословенске круне 5. реда, док је у Независној Држави Хрватској одликован Редом Круне краља Звонимира Трећег са границом храстовог лишћа „за одлучно, храбро и неуморно вршење службе као главар стојера бившег Јадранског дивизијског подручја у борби против побуњеника лети 1941. у источној Херцеговини” (Хрватски државни архив, фонд 487 – Министарство оружаних снага НДХ, Матични лист Клишанић Вјекослав)

Југославије и Совјетског Савеза, од 11. априла 1945, форсирано је усклађивање са совјетским обавештајним моделом. Ослањало се на совјетска ратна искуства, тражена је совјетска помоћ у обуци и школовању обавештајног кадра и планирана блиска сарадња по војнообавештајној линији између југословенског и совјетског генералштаба.⁴ Такође, у тренуцима када је послератно савезништво са Совјетским Савезом било утврђено на међународном плану, јасно је наговештена и линија по којој би, у предстојећем супротстављању западним силама, југословенска војна обавештајна служба могла бити од помоћи совјетској, посебно на правцима деловања где су се уочавале југословенске компаративне предности, попут бројне економске емиграције у земљама где је совјетско присуство било слабо уочљиво.⁵

Упркос чврсто конципираној шеми сарадње између Обавештајног одељења Генералштаба и других државних и војних органа, није јасно одређен однос војне обавештајне службе и Одељења заштите народа као службе безбедности.⁶ Исто тако, с обзиром на то да се очекивао даљи наставак сукоба с остацима поражених војних групација и након завршетка рата, Обавештајно одељење је требало да настави и рад по линији „унутрашње обавештајне службе” до завршетка активности одметнутих група у односу на нову власт.⁷ У том смислу, ОЗН-а је преко свог Трећег одсека, који је био задужен за рад у војсци све до 13. марта 1946, када је формирана Контраобаве-

⁴ О југословенско-совјетској војној сарадњи током Другог светског рата и првих послератних година, видети опширније: Bojan B. Dimitrijević, *Od Staljina do Atlantskog pakta. Armija u spoljnoj politici Titove Jugoslavije 1945–1958* (Beograd: Službeni list SCG, 2005); Bojan B. Dimitrijević, *Jugoslovenska armija 1945–1954. Nova ideologija, vojnik i oružje* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006); Bojan B. Dimitrijević, *Jugoslovenska narodna armija 1945–1959* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2014); Марко Б. Милетић, *Политика одбране Југославије 1945–1959* (Београд: Институт за савремену историју и Медија центар „Одбрана”, 2022); Nikola B. Popović, *Jugoslovensko-sovjetski odnosi u Drugom svetskom ratu 1941–1945* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1988); Александар Животић, *Југословенско-совјетске војне супротности 1947–1957. Искушења савезништва* (Београд: Архипелаг и Институт за новију историју Србије, 2015)

⁵ Војни архив (даље: ВА), фонд ГШ-3, кутија (даље: к) 46, фасцикла (даље: ф) 1, п.б. 1/1, *Referat o problemima obaveštajnog odeljenja Generalštaba*.

⁶ О раду Одељења за заштиту народа (ОЗН), видети опширније: Коста Николић, *Мач револуције. ОЗНА у Југославији 1944–1946* (Београд: Службени гласник, 2016); Дмитар Тасић, *Корпус народне одбране Југославије (КНОЈ) 1944–1953* (Београд: Институт за новију историју Србије, 2021); *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945–1985, knjiga 12 (Vojna bezbednost)*, (Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1986), 11–58; Светко Ковач и Ирена Поповић Григоров, *Војна служба безбедности у Србију* (Медија центар „Одбрана”, 2012, 57–69)

⁷ ВА, фонд ГШ-3, к. 46, ф. 1, п.б. 1/1, *Referat o problemima obaveštajnog odeljenja Generalštaba*.

штајна служба у Југословенској армији, обављала контраобавештајне и безбедносне послове у војној надлежности. Истовремено је Обавештајно одељење Генералштаба, у складу с представљеном замисли, све до образовања Контраобавештајне службе и јасног разграничења делокруга рада између две службе, пратило „деловање реакције и остатака плаћеника окупатора”.⁸ Такође, први мирнодопски дани су наговештавали и својеврсни ривалитет између војне обавештајне службе и ОЗН-е у погледу избора и попуне расположивим кадровима, при чему се ОЗН-а налазила у апсолутно недостижној предности, јер је успела да пре војне обавештајне службе у потпуности попуни своје редове људством које је током рата радило на пословима обавештајне природе.⁹

Обавештајно одељење Генералштаба је у првим послератним данима реорганизовано и устројено углавном у складу с идејама изнетим у елаборату пуковника Биочића, док се на плану изградње кадровске базе обавештајне службе чврсто следила линија блиског ослонаца на Совјетски Савез.¹⁰

REFERAT

О problemima obaveštajnog odeljenja jugoslovenskog Generalštaba

OBAVEŠTAJNA SLUŽBA U NOR DO DANAS:

Обавештајна служба у Народно-ослободилачком рату, која је започела са скромним сrestвима, имала је срећу да су руководиоци борбе били истодобно и руководиоци обавештајне службе. Овакви руководиоци имају свестан увид у надолazeће проблеме, правилно су развили и уздизали обавештајну службу, не пропустивши ништа да попуне обавештајну мрежу свим сrestвима, која су се могла прибавити на ослобођеној и окупираној територији.

⁸ ВА, фонд ГШ-3, к. 46, ф. 3, п.б. 1/7, *Pregled odmetničkih bandi za vreme od oslobođenja do 31. jula 1946. g. od 9. X 1946;* ВА, фонд ГШ-3, к. 46, ф. 4, п.б. 2/10, *Izveštaj o odmetničkim bandama na teritoriji Jugoslavije za mesec april 1946. g. od 10. maja 1946;* ВА, фонд ГШ-3, к. 46, ф. 4, п.б. 3/10, *Izveštaj o odmetničkim bandama za mesec juli 1946. g. od 19. VIII 1946;* ВА, фонд ГШ-3, к. 46, ф. 4, п.б. 4/8, *Izveštaj o stanju odmetničkih bandi na teritoriji Jugoslavije za mesec avgust 1946. g. od 19. IX 1946;* ВА, фонд ГШ-3, к. 46, ф. 4, п.б. 5/11, *Izveštaj o stanju odmetničkih bandi na teritoriji Jugoslavije za mesec septembar 1946. g. od 14. X 1946;* ВА, фонд ГШ-3, к. 46, ф. 3, п.б. 2/13, *Izveštaj o stanju odmetničkih bandi na teritoriji Jugoslavije za mesec oktobar 1946. g. od 19. XI 1946;* ВА, фонд ГШ-3, к. 46, ф. 3, п.б. 3/10, *Izveštaj o stanju odmetničkih bandi na teritoriji Jugoslavije za mesec novembar 1946. g. od 17. XII 1946.*

⁹ ВА, фонд ГШ-3, к. 46, ф. 1, п.б. 1/1, *Referat o problemima obaveštajnog odeljenja Generalštaba.*

¹⁰ *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945–1985, knjiga 13 (Vojnoobaveštajna služba)*, (Београд: Војноиздавачки и новински центар, 1990), 95-98.

Partizanska obaveštajna služba bila je neobično uporna ne žaleći žrtve, prodirala je čak i u neprijateljske rovove. Jedan način veze, zamjenjivao je drugi bolji. Jednu prekinutu vezu, zamjenjivale su tri nove dobrovoljne veze.

Partizanska obaveštajna služba pobedila je neprijateljsku. Ona je prisilila Nemce i Talijane da od straha pred partizanskom obaveštajnom službom, bez dovoljno uputstva jedinicama – naročito kvislinškim – vrše svoje operacije.

1945. godine pred opštu proljetnu ofenzivu jugoslovenskih armija – obaveštajna mreža na nacionalnoj jugoslovenskoj teritoriji i pored majstorske konspirativnosti Nemaca, kao rukovodećeg neprijatelja – raspolagala je dobrim obaveštajnim podacima. Sve naše operativne jedinice imale su jasan uvid u stanje kod neprijatelja.

NOVI PROBLEMI NAŠE VOJNO-OBAVEŠTAJNE SLUŽBE

Naša vojno-obaveštajna služba nije još orjentisana ka organizaciji posleratne obaveštajne službe. Potrebna je potpora i saradnja nadležnih faktora da bi se ona postavila na zdrave temelje i uputila pravilnim putem.

Mi nemamo utrvene puteve u inostranstvu za našu vojno-obaveštajnu službu niti se možemo služiti vojno-obaveštajnom mrežom bivše Kraljevine Jugoslavije, jer:

- 1./ Ta mreža nije dala koristi ni bivšoj jugoslovenskoj vojsci.
- 2./ Vojno-obaveštajna mreža je u kraljevskoj Jugoslaviji i suviše bazirala na vojno-studiskom radu /kabinetskom/, a na uštrb agenturnog terenskog rada.
- 3./ Obaveštajna služba je usled podmitljivosti i nesavesnosti rukovodioca i agenata bila i engleska i njemačka, i svačija pre nego jugoslovenska.
- 4./ Vojno-obaveštajnoj mreži je nedostajala prodornost, smionost i požrtvovanost. Nije tražila nove puteve, niti uočavala razvoj vojne tehnike. Otud je i poteklo pogrešno kvalificiranje država po vojnoj moći i izdržljivosti. Na prvo mesto su jugoslovenski generali stavljali Francusku, zatim redom: Englesku, Japan, Ameriku, Njemačku, SSSR.¹¹

¹¹ O организацији и активностима обавештајне службе Војске Краљевине Југославије, видети опширније: Mile S. Bjelajac, *Vojska Kraljevine SHS/Jugoslavije 1922–1935* (Beograd: Institut za povijeu istoriju Srbije, 1994); Далибор Денда, „Војна обавештајна служба у Краљевини СХС/Југославији 1918–1941”, *Војноисторијски гласник*, бр. 2 (2010), 22-42; Далибор Денда, „Обавештајна сарадња Краљевине Југославије са западним савезницима 1939–1941”, у: Други светски рат – 75 година касније. Том 1, Уредници Далибор Денда, Бојан Димитријевић, Димитар Тасић, (Београд–Бањалука: Институт за савремену историју, Институт за новију историју Србије, Институт за стратегијска истраживања, Универзитет у Бањалуци, 2021), 97-112; Александар Животић, *Московски гамбит. Југославија, СССР и продор Трећег рајха на Балкан 1938–1941* (Београд: Clio, 2020); Угљеша Поповић, *Deseti po redu. Tajna vojnoobaveštajna služba bivše jugoslovenske vojske od 1938. do maja 1941* (Beograd: U. Popović, 1976).

Našim obaveštajnim organima mora biti poznata spoljna politika nove Jugoslavije, da bi mogla paralelno sa istom djelovati. Nije na obaveštajnim organima da procenjuje hoće li ili neće biti rata, ali oni moraju raditi kao da rat preстоји.

Naši vjerovatni neprijatelji sutrašnjice poznati su, kao što su poznate i vodeće države neprijateljskog bloka u eventualnom ratu.

Naša država nije velika, ali ima preduslove da doprinese svoj udeo u prikupljanju podataka za rat. Bez obzira što će savezničke zemlje uz pomoć naprednog elementa protivničkog bloka uspostaviti obaveštajnu mrežu, dužna je Jugoslavija organizovati vlastitu, samostalnu mrežu.

Pored normalnih obaveštajnih srestava za prikupljanje podataka Jugoslavija može koristiti i svoju brojnu radničku emigraciju u obim Amerikama, Australiji, Južnoj Africi, Novoj Zelandiji, Egiptu, Turskoj i.t.d.

U tom pogledu smo u pogodnijem položaju od SSSR-a.

Dužni smo uspostaviti vojno-obaveštajnu mrežu, koja će doneti korist našem Generalštabu i Generalštabu naših saveznika.

Pošto se vojno-obaveštajna služba bavi pronalaženjem istine o neprijateljskom ratnom potencijalu, to i obaveštajni rad se još u mirno vreme usmerava uglavnom ka verovatnim budućim neprijateljskim zemljama, ne zanemarujući prikupljanje potrebnih podataka i o ostalim državama.

NEPOSREDNI ZADACI OBAVEŠTAJNE SLUŽBE:

Zadaci obaveštajne službe, koje treba izvršiti u bliskoj i daljnjoj budućnosti su mnogobrojni. Između njih postoje neki zadaci, čijem se rešavanju mora odmah pristupiti, a to su:

- 1./ Izbor kadra
- 2./ Izobrazba kadra
- 3./ Popuna otseka obaveštajnog odeljenja Generalštaba.
- 4./ Uloga nadležnih državnih organa po problemima vojno-obaveštajne službe.

IZBOR KADRA

Stalni obaveštajni kadar

Sama naša borba izgradila je ratni obaveštajni kadar. Specijalan položaj naših jedinica, koje su bile neprestano u blizini neprijatelja, - diktirao je partizanskim rukovodiocima da za obaveštajce biraju inteligentne, hrabre i dovtljive drugove, kod kojih se u borbi razvila osobina požrtvovanosti i odanosti, koji su kroz borbu naučili razlikovati bitno od sporednog, a osim toga su radeći sa neprijateljima i raznim vrstama saveznika, izveštili se u opreznosti.

Bilo bi pravilno obaveštajni kadar regrutovati iz gornjih redova.

Обавештајног особља по нашим јединицама, а који су на oficirskim обавештајним дужностима има по прилици 600. Квалитет обавештајног кадра забележио је минус, услед тога што је ОЗН-а попунила добар део свог основног кадра од ваљаних обавештајца разних јединица.

Обавештајни кадар војних јединица у мирно доба много је мањи од обавештајног кадра у рату.

У настајућем мирnodopskom стању, довољно је да штабови армија и пограничних дивизија имају своје обавештајне органе, а сво остало обавештајно особље армија, дивизија и бригада, као и другови на илегалном раду, су на raspoloženju, те се могу употребити:

1./ За попуну обавештајног оделенја Генералштаба, који се мора потпуно формациски попунити.

2./ За agenturnu службу и

3./ За обавештајни курс.

Уколико би преостало још обавештајног кадра, могао би се исти уступити ОЗН-и, а корисно би било по војно-обавештајну службу у иностранству да ОЗН-а, уколико располаже са друговима, који су погодни за spoljno-обавештајни рад, исте стави на raspoloženje војно-обавештајној служби.

У месецу априлу затражено је од свих јединица Ј.А. да до 20. маја доставе податке о обавештајном лудству, тако да ће се знати тачан број обавештајца са њиховим карактеристикама.¹²

Повремени обавештајни кадар

Овај кадар није сталан, а није ни руководећи, него је повремен и има извршну улогу, а треба га користити.

Састоји се:

1./ Од наших симпатизера било по nacionalnoj, било по политичкој линији, који по својој професији немају посла са обавештајном граном, али су по industriskim, privrednim, научним и осталим vezama у могућности да са знају што о разним стварима.

2./ Од плаћеника, било страних поданика, било наших sunarodnjaka који живе у inozemstvu, а по својим политичким и моралним osobinama не могу се употребити, него као плаћеници.

3./ Од политички свесних и organizovanih другова, стручњака разних професија, који нису у stalnoj обавештајној служби, али им се може, када за-треба поверити специјалан ograničen задатак, који захтева стручњака.

¹² О кадровској и образовној структури официра Југословенске армије на крају Другог светског рата, видети опширније: Војан В. Dimitrijević, *Jugoslovenska armija 1945–1954. Nova ideologija, vojnik i oružje* (Београд: Институт за савремену историју, 2006); Војан В. Dimitrijević, *Jugoslovenska narodna armija 1945–1959* (Београд: Институт за савремену историју, 2014); Марко Б. Милетић, *Политика одбране Југославије 1945–1959* (Београд: Институт за савремену историју и Медија центар „Одбрана”, 2022)

IZOBRAZBA OBAVEŠTAJNOG KADRA

Našim obaveštajcima neće nedostajati smionosti za izvršenje obaveštajnih zadataka, ali će im više ili manje nedostajati teorna znanja, opšta i stručna, te se ova znanja moraju nadopuniti.

Potrebno je otvoriti kurseve, na kojima će se izabrani slušaoci moći izučiti i onome što im nedostaje.

U tu svrhu treba otvoriti obaveštajni kurs i kurs za strane jezike.

Za realizaciju ovoga nude nam se tri rešenja:

- a/ Uputiti kursiste u SSSR na obaveštajni kurs¹³
- b/ Otvoriti kurs u zemlji, a kao instruktori da budu sovjetski obaveštajci
- c/ Otvoriti kurs u Jugoslaviji, na kome bi nastavnici bili pripadnici J.A. bilo da su već predavali na obaveštajnim kursevima, koje su održavali Glavni štabovi Hrvatske i Slovenije, bilo da nisu bili kod nas nastavnici, ali su svršili stručne kurseve u bivšoj Jugoslaviji.

Vreme trajanja kursa smatram da bi bilo od 10 do 12 meseci.¹⁴

U slučaju da se predpostavi otvaranje kurseva u zemlji, onda bi bilo potrebno da naša vojna misija u SSSR-u ishodi plan, program i udžbenike po kojima bi se radilo.

Ovo obaveštajno odeljenje ima za sada od sovjetskih udžbenika:¹⁵

Koje imamo prevedene na naš jezik, no sve ove tri knjige odnose se samo na obuku izviđačkih jedinica.

POPUNA OBAVEŠTAJNOG ODELENJA GENERALŠTABA

U ovom odeljenju je predviđeno šest otseka. Dosadašnji rad sveo se u glavnom na prikupljanje i studiju podataka o neprijatelju, te je funkcionisao samo informativno otek, što je odgovaralo dosadašnjim potrebama naše armije.

¹³ Током 1945. и 1946. за потребе рада у војним изасланствима у Вишој војнообавештајној академији у Москви је школовано 7 виших официра (*Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945–1985, knjiga 13 (Vojnoobaveštajna služba)*, (Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1990), 218

¹⁴ Кадровску основу Обавештајног одељења Генералштаба и обавештајних одељења команди армија и војних области чинили су официри из рата који су, по завршеном училишту у земљи или Совјетском Савезу, пролазили двомесечни обавештајни курс који је, 1946. године, организовало Обавештајно одељење Генералштаба. Похађале су га и две групе официра који су у току 1945. и 1946. године завршили курсеве у совјетским обавештајним школама. У Совјетском Савезу је у том периоду школовање завршило „око 50“ југословенских обавештајних официра. Курс у Совјетском Савезу трајао је 7,5 месеци и састојао се од два циклуса – током првог који је трајао 2,5 месеца изучавана је војна топографија и општевојна проблематика од нивоа чете до пука, док је у други циклус, у трајању од 5 месеци, био посвећен обавештајном раду, односно обавештајном обезбеђењу дивизије, корпуса и армије (*Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945–1985, knjiga 13 (Vojnoobaveštajna služba)*, (Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1990), 107-108, 218

¹⁵ Недостају наслови уџбеника.

Sada se težište obaveštajne službe prenosi na organizaciju i funkcionisanje obaveštajne službe u inostranstvu.

Treba shvatiti da za izvođenje ovog zamašnog zadatka celom obaveštajnom aparatu nedostaje stručne spreme i iskustva.

Javlja se potreba da se za ovo odeljenje izdejstvuje 2 do 3 sovjetska stručnjaka, koji bi svojim iskustvom mogli preduprediti eventualne organizacione poteškoće i nepravilnosti.

Potrebno je popuniti formaciskim osobljem obaveštajno odeljenje – svega 31 lice. Nema sumnje da ovo odeljenje neće odmah punim zamahom raditi, ali će biti dužno da se u dogledno vreme osposobi da može obavljati svoj zadatak.

ZADACI DRŽAVNIH ORGANA PO OVOM REFERATU

Vojna misija u SSSR-u

Nastoji omogućiti ostvarenje kursa za jugoslovenske obaveštajce po svima granama moderne obaveštajne službe, a ako to nije moguće, onda nastoji izdejstvovati sovjetske oficire, stručnjake po svim obaveštajnim granama, koji bi došli kao nastavnici u Jugoslaviju. Nastoji izdejstvovati 2-3 sovjetska stručnjaka, koji bi pomogli u samoj organizaciji obaveštajnog odeljenja. Osim toga treba nabaviti plan, program i udžbenik z a obaveštajne kurseve.¹⁶

Vojni atašei:

Sastavlja plan za organizaciju vojno-obaveštajne službe u državi gde je prideljen i u susednim zemljama, u kojima nema naših predstavnika, ako se naredi.

Uočava potrebu i traži potreban broj pomoćnika obaveštajaca od Generalštaba, iste raspoređuje i daje im zadatke.

Uočava potrebu i traži sredstva za vezu od Generalštaba.

Uočava potrebu i traži potreban novac za vojno-obaveštajnu mrežu.

Lično ili preko svojih pomoćnika uspostavlja obaveštajnu mrežu u stranoj zemlji i kanale za vezu sa zemljom.

Stupa u vezu sa OZN-om za Jugoslaviju za organizacionu pomoć.

¹⁶ Према споразуму са совјетском страном, у Југославији се при Обавештајном одељењу, а касније Другој управи Генералштаба, налазио један совјетски официр у својству саветника за војну обавештајну службу (Дипломатски архив Министарства иностраних послова Републике Србије (ДАСМИП), Политичка архива – строго поверљиво (ПА – строго поверљиво), 1947, фасцикла IV, документ 270, *Писмо генерал-лајтнанта Бранка Пољанца, начелника Војне мисије Југословенске армије у СССР-у, помоћнику начелника Генералштаба Оружаних снага СССР-а генерал-лајтнанту Славину*, од 11. марта 1947; ДАСМИП ПА, 1954, ф. 33, 419084, *Совјетски инструктори и саветници у ЈНА*)

Odgovoran je za celokupnu vojno-obaveštajnu službu i dužan je da iskoristi sve obaveštajne izvore za upoznavanje ratnog potencijala dodeljene države.¹⁷

Obaveštajno odeljenje Generalštaba

Oformljava samo obaveštajno odeljenje sa svim osecima:

1./informativnim, 2./ Za obaveštajnu službu, 3./ Za radio obaveštajnu službu, 4./ Šifrantskim, 5./Agenturnim i 6./Tehničkim.

Organizuje i rukovodi radom svih oteka.

Održava vezu sa stranim vojnim misijama i atašesima.

Kao organ Generalštaba stara se za izbor kadra, vodi evidenciju kadra. Stara se za stručnu izobrazbu kadra.

Uočava potrebe po obaveštajnoj grani i izveštava Generalštab.

Podnosi predloge Generalštabu u cilju poboljšanja obaveštajne službe.

Personalno odeljenje, saobraćajno i odeljenje za vezu:

Po prestavci obaveštajnog odeljenja dužni su da u granicama mogućnosti zadovolje potrebe obaveštajnog odeljenja.

OZN-a za Jugoslaviju

Podupire vojne atašee u postavljanju obaveštajne mreže.

Pomaže obaveštajno odeljenje, po mogućnosti s kadrom.

¹⁷ Све до 1947. године војна изасланства су били органи југословенског генералштаба задужени за развијање односа и одржавање контаката са оружаним снагама земаља у којима су се налазили. Тек током друге половине 1947. војна изасланства су укључена у процес прикупљања обавештајних података. Тај посао су у почетку обављали само поједини официри који су били на служби у војним изасланствима. Са избијањем сукоба између Југославије и земаља ИНФОРМБИРО-а и повећањем потреба за квалитетнијим обавештајним радом, војна изасланства су у потпуности укључена у оперативно-обавештајни рад. Прве генерације послератних војних изасланика биле су карактеристичне по томе што је за највећи део њих то била сасвим нова делатност, пошто се није радило о професионалним обавештајцима, па ни школованим војним старешинама, већ о ратницима који су стекли одређена искуства из ратне праксе и, евентуално, са појединих кратких курсева. У том периоду војна изасланства су најчешће чинили изасланик, 1 до 3 његова помоћника, секретар, шифрант/телеграфиста и возач. Како су основни задаци војне обавештајне службе произишавали из војно-политичке ситуације створене на крају Другог светског рата, све до 1949. полазило се са становишта да Југославија може бити угрожена само од капиталистичких земаља Запада, првенствено од САД и Велике Британије. На тој основи је почело и формирање првих војних изасланстава трансформисањем постојећих мисија НОВЈ у земаљама ратних савезника и успостављањем нових војних изасланстава. До краја 1949. године образовано је 14 војних изасланстава, од којих 12 на европском тлу. У току 1945. и 1946. године настала су војна изасланства у Француској, СССР-у, Великој Британији, Бугарској, Мађарској, Пољској, Румунији и САД, 1947. године у Чехословачкој, Турској, Италији, Швајцарској и Белгији и 1949. године у Канади. Војно изасланство у Швајцарској је затворено 1947, а у Канади 1951, док је војно изасланство у Грчкој почело с радом 1951. године (*Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945–1985, knjiga 13 (Vojnoobaveštajna služba)*, (Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1990), 217-220

Načelnik Generalštaba

Rešava sa resornim ministrima: narodne odbrane, financia i spoljnih poslova, važna pitanja po obaveštajnoj grani i daje zadatke vojnim atašeima.

Moli sve nadležne rukovodioce da se u punoj meri zainteresuju za izvesne probleme i da tvore jedan snažan i koristan aparat, koji može jednoga dana stotruko vratiti sve što je uloženo u njega.

UNUTRAŠNJA OBAVEŠTAJNA SLUŽBA

Dok se naše operativne jedinice budu upotrebljavale za uništavanje reakcije i ostataka plaćenika okupatora, obaveštajno odeljenje se ne sme dezinteresovati unutrašnjom obaveštajnom službom, te po tom pitanju prilaže se zaseban referat i uput.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

14. maja 1945. g.

Pukovnik
Biočić Frane

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Архивски извори:

Војни архив:

Досијеи персоналних података официра Војске Краљевине Југославије

Архив ЈНА, фондови ГШ-2 и ГШ-3.

Дипломатски архив Министарства спољних послова

Политичка архива

Политичка архива – строго поверљиво

Хрватски државни архив

Фонд 487 – Министарство оружаних снага НДХ

Објављени архивски извори:

Broz Josip, Tito. *Sabrana djela. Tom 17.* Beograd: Izdavački centar „Komunist“, 1984.

Литература:

Barić, Nikica. *Ustroj Kopnene vojske Domobranstva Nezavisne Države Hrvatske 1941–1945.* Zagreb: Institut za hrvatsku povijest, 2003.

Bjelajac, Mile S. *Vojska Kraljevine SHS/Jugoslavije 1922–1935*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 1994.

Војнообавештајна служба у Србији. Београд: Медија центар „Одбрана“, 2012.

Денда, Далибор. „Војна обавештајна служба у Краљевини СХС/Југославији 1918–1941“. *Војноисторијски гласник*, бр. 2 (2010), 22-42.

Денда, Далибор. „Обавештајна сарадња Краљевине Југославије са западним савезницима 1939–1941“. у: *Други светски рат – 75 година касније*. Том 1, Уредници: Далибор Денда, Бојан Димитријевић, Дмитар Тасић, 97-112. Београд–Бањалука: Институт за савремену историју, Институт за новију историју Србије, Институт за стратегијска истраживања, Универзитет у Бањалуци, 2021.

Dimitrijević, Bojan B. *Od Staljina do Atlantskog pakta. Armija u spoljnoj politici Titove Jugoslavije 1945–1958*. Beograd: Službeni list SCG, 2005.

Dimitrijević, Bojan B. *Jugoslovenska armija 1945–1954. Nova ideologija, vojnik i oružje*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006.

Dimitrijević, Bojan B. *Jugoslovenska narodna armija 1945–1959*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2014.

Dželebdžić, Milovan. *Obaveštajna služba u Narodnooslobodilačkom ratu 1941–1945*. Beograd: Vojnoinstorijski institut, 1987.

Животић, Александар. *Југословенско-совјетске војне супротности 1947–1957. Искушења савезништва*. Београд: Архипелаг и Институт за новију историју Србије, 2015.

Животић, Александар. *Московски гамбит. Југославија, СССР и продор Трећег рајха на Балкан 1938–1941*. Београд: Clío, 2020.

Ковач Светко и Ирена Поповић Григоров. *Војна служба безбедности у Србији*. Медија центар „Одбрана“, 2012.

Милетић, Марко, Б. *Политика одбране Југославије 1945–1959*. Београд: Институт за савремену историју и Медија центар „Одбрана“, 2022.

Николић, Коста. *Мач револуције. ОЗНА у Југославији 1944–1946*. Београд: Службени гласник, 2016.

Popović, Uglješa. *Deseti po redu. Tajna vojnootobaveštajna služba bivše jugoslovenske vojske od 1938. do maja 1941*. Beograd: U. Popović, 1976.

Popović, Nikola B. *Jugoslovensko-sovjetski odnosi u Drugom svetskom ratu 1941–1945*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1988.

Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945–1985, knjiga 12 (Vojna bezbednost). Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1986.

Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945–1985, knjiga 13 (Vojnoobaveštajna služba). Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1990.

Тасић, Дмитар. *Корпус народне одбране Југославије (КНОЈ) 1944–1953*. Београд: Институт за новију историју Србије, 2021.

Dr. Aleksandar Zivotic, Full Professor
Chair of History of Yugoslavia
Faculty of Philosophy,
University of Belgrade, Serbia
E-mail: aleksandar.zivotic@f.bg.ac.rs

THE PROPOSAL OF A PEACETIME ORGANIZATION OF THE YUGOSLAV MILITARY INTELLIGENCE FROM APRIL 1945

(Summary)

In the last days of the Second World War, in the moments when the final operations for the liberation of Yugoslavia were coming to an end, and the outlines of the future Cold War and post-war alliances were becoming clearer, the need to establish a peacetime armed force was imposed in front of the Yugoslav General Staff. An important segment in the establishment of the future armed forces was the organization and work methods of the military intelligence service. Previous war experiences, mostly based on the legacy of guerrilla military operations conducted by the partisan movement during the liberation and civil wars, could only be partially used in the process of peacetime formation of the military intelligence service. That is why it was necessary to create a new model that involved relying on national experiences, primarily the intelligence services of the Army of the Kingdom of Yugoslavia in the period immediately preceding the outbreak of the Second World War and the experience of the allied armies, especially the Soviet Red Army in the war conflict that was coming to an end. The study on the organization of the post-war military intelligence service with emphasis on the organization, scope of work and personnel of the Intelligence Department of the General Staff of the Yugoslav Army was prepared by Colonel Frane Biočić. Colonel Biočić's report contained the burden of the ideological and geopolitical environment in which it was written. Written near the end of the war in the conditions of the absolute triumph of the partisan movement under the leadership of the communists over the occupying, Quisling and rival anti-fascist forces in the liberation and civil war, it contained the undisguised glorification of the partisan war heritage, as well as the negation of the value of the experiences of the pre-war Yugoslav intelligence service, whose professional value was not only denied, but was already declared absolutely unusable due to open accusations against the professionalism and patriotism of its officers and associates. On the other hand, absolutely in accordance with the policy of close wartime alliance with the Red Army and projected post-war cooperation, harmonization with the Soviet intelligence model was forced, reliance on the Soviet war experiences, the Soviet assistance in training and education of intelligence personnel was requested, and close cooperation along military intelligence lines was planned between the Yugoslav and Soviet General Staff.

KEY WORDS: *Yugoslavia, World War II, General Staff, military intelligence, Soviet Union, personnel, education, agency work, reconnaissance, military attachés*